

УДК: 336.221:330.322:338.242

Юрій Іванов

доктор економічних наук, професор,
Науково-дослідний центр індустріальних проблем розвитку НАН України,
Харківський національний економічний університет імені Семена Кузнеця,
м. Харків, Україна
yuriy.ivanov.ua@gmail.com
ORCID ID: 0000-0002-5309-400X

В'ячеслав Липтєв

доктор економічних наук, професор,
Харківський національний економічний університет імені Семена Кузнеця,
м. Харків, Україна
vlapte777@gmail.com
ORCID: 0000-0003-4163-0933

ІНСТИТУЦІЙНЕ СЕРЕДОВИЩЕ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ДІЄВОСТІ ПОДАТКОВОГО ІНСТРУМЕНТАРІЮ СТИМУЛЮВАННЯ ІНВЕСТИЦІЙ

Yuriy Ivanov

D.Sc. in Economics, Professor,
Research Center for Industrial Problems of Development of NAS of Ukraine,
Simon Kuznets Kharkiv National University of Economics,
Kharkiv, Ukraine

Viacheslav Laptiev

D.Sc. in Economics, Professor,
Simon Kuznets Kharkiv National University of Economics,
Kharkiv, Ukraine

INSTITUTIONAL ENVIRONMENT FOR ENSURING THE EFFECTIVENESS OF TAX TOOLS FOR STIMULATING INVESTMENT

Анотація. Розглянуто теоретико-методичні проблеми інституційного врегулювання механізмів забезпечення дієвості інструментів податкового стимулювання інвестицій з урахуванням кращих європейських та світових практик. Ідентифіковано основні групи запобіжних механізмів, визначено основні фактори, що впливають на сферу та доцільність їх інтеграції в конструкцію податкових пільг за різними групами податків. Виходячи з аналізу сучасного європейського та світового досвіду податкового стимулювання інвестицій сформульовано умови застосування

проаналізованих груп запобіжних механізмів для забезпечення результативності заходів податкового стимулювання інвестицій в умовах обмеженості бюджетних коштів та створенню умов для протидії девіантній поведінці суб'єктів інвестиційної діяльності. Обґрунтовано класифікаційні ознаки та запропоновано оригінальну багаторівневу класифікацію запобіжних інструментів в контексті різних податків та різних інструментів податкового стимулювання. Розроблені рекомендації для імплементації досліджених запобіжних механізмів з урахуванням специфіки періоду воєнного стану та на етапі повоєнного відновлення економіки України.

Ключові слова: інвестиція, податкове пільга, запобіжний механізм, дієвість податкового регулювання.

Abstract. *Theoretical and methodological problems of institutional regulation of mechanisms for ensuring the effectiveness of investment tax incentive tools are considered, taking into account the best European and international practices. The main groups of preventive mechanisms are identified, and the main factors influencing the scope and feasibility of their integration into the design of tax benefits for various tax groups are identified. Based on the analysis of modern European and international experience of investment tax incentives, the conditions for applying the analyzed groups of preventive mechanisms to ensure the effectiveness of investment tax incentives in conditions of limited budget funds and creating conditions for countering deviant behavior of investment entities are formulated. Classification features are substantiated and an original multi-level classification of preventive instruments is proposed in the context of various taxes and various tax incentive instruments. Recommendations have been developed for the implementation of the studied preventive mechanisms, taking into account the specifics of the period of martial law and at the stage of post-war economic recovery of Ukraine.*

Key words: investment, tax allowance, safety mechanism, effectiveness of tax regulation

Наслідками широкомасштабної воєнної агресії росії проти України є руйнація виробничих потужностей та соціальної інфраструктури, релокація виробничого потенціалу. Збитки від воєнної агресії за узгодженими оцінками Fourth Rapid Damage and Needs Assessment (RDNA4) станом на 31 грудня 2024 р. зросли до 176 млрд USD, в тому числі, соціальний сектор – 77,1, інфраструктура – 67, виробничий сектор – 29,5 млрд USD. Ліквідація цих наслідків війни вимагає не тільки залучення та освоєння масштабних інвестицій, але й радикального оновлення державної інвестиційної політики, в т.ч. й інструментарію податкової підтримки і стимулювання інвестицій та реінвестицій.

Це завдання відповідає індикатору 3 виконання заходів податкової політики, передбаченої п. 4.3.3(а) «Ефективне використання податкових стимулів для заохочення післявоєнної відбудови та реінвестування капіталу» Національної стратегії доходів до 2030 р. (далі - НСДУ) [2]. Особливої актуальності проблема розбудови державної політики податкового стимулювання інвестицій набуває у зв'язку з початком дії в Україні механізму Extraordinary Revenue Acceleration for Ukraine (ERA), запровадженого країнами G7), реалізацією в Україні з 2024 р. програми ЄС «Ukrainian facility», а також іншими міжнародними інвестиційними програмами.

Аналіз стану виконання НСДУ в 2024 р. свідчить про те, що частина з запланованих на цей період заходів, пов'язаних з інституційним забезпеченням податкової політики в сфері стимулювання інвестицій залишилося невиконаним або виконаним частково. Це, зокрема, стосується заходу 166 – розробка єдиного підходу до застосування податкових стимулів у період з 2025 по 2030 роки та плану реформування податкового законодавства для реалізації такого підходу (п. 4.3.11 «Запровадження єдиного підходу до надання податкових пільг», а також заходу 171 – Визначення шляхів модернізації існуючих заходів податкового стимулювання, які дозволять забезпечити їх рівну доступність для інвесторів внутрішніх та зовнішніх, незалежно від розміру інвестицій (п. 4.3.12 «Використання збалансованих стимулів для розвитку переробної промисловості») [1, с. 152, 158]. Це посилює актуальність та обумовлює необхідність поглиблених практико-орієнтованих досліджень в цій сфері.

Проблеми податкового стимулювання інвестиційного розвитку досліджувалися в наукових працях таких зарубіжних науковців, як: O.Akanbi, K.A. Hassett, S. James, S. Munongo, S. Van Parys, Z. Robinson та ін. Серед українських фахівців, які досліджувати окремі аспекти реалізації регуляторного потенціалу податкової політики в Україні, в тому числі і в інвестиційній сфері, слід перш за все відзначити: В Гейця, Т. Єфименко, А. Крисоватого, І. Луніну, А. Соколовську. Разом з тим, проблематика побудови ефективного дизайну інвестиційних податкових пільг для масштабного повоєнного відновлення України в умовах обмеженості бюджетних ресурсів з урахуванням норм і правил ЄС та кращих європейських практик оподаткування внаслідок своєї складності та новизни потребує подальшого дослідження. При цьому з позиції забезпечення фінансової безпеки держави особливої важливості набуває запобігання або суттєве зменшення ризиків нецільового та непродуктивного використання податкових видатків та попередження створенню умов девіантної поведінки платників податків та неправомірного застосування преференцій в сфері оподаткування.

Важливість побудови надійної конструкції податкових пільг та її інституційного врегулювання обумовлена також значним поширенням в світовій практиці таких інструментів стимулювання економічного розвитку та інвестиційної діяльності. Так, станом на 2025 р. в країнах ОЕСР майже 55% загальної державної підтримки бізнесу надається саме за допомогою податкових пільг [11].

З урахуванням євроінтеграційних прагнень України особливого значення набуває те, що одним з ключових напрямків податкової політики в рамках Європейського весняного пакету 2025 р., орієнтованого на укріплення конкурентоспроможності, процвітання та стійкості в нестабільних умовах торгівлі та безпеки [10] Єврокомісія визначила обмеження найменш економічно ефективних податкових витрат, що висуває підвищені вимоги до врегулювання дизайну податкових пільг.

Метою цього дослідження є розвиток інституційного забезпечення податкової політики в частині визначення особливостей та перспектив імплементації в українську практику податкового стимулювання інвестицій запобіжних механізмів, вбудованих в конструкцію інструментів податкового регулювання, спрямованих на забезпечення їх дієвості та протидію ризикам девіантної поведінки отримувачів податкових пільг.

Аналіз світової практики податкового стимулювання інвестицій свідчить про наявність різноманітних запобіжних механізмів, які, власне й забезпечують досягнення анонсованого результату та мінімізацію непродуктивних втрат держави при застосуванні відповідних інструментів податкової політики.

Під запобіжним механізмом в зазначеному контексті розуміється інституційно визначений перелік специфічних умов, додаткових обмежень та/або спеціальних процедур щодо реалізації права платника податків на застосування податкової пільги, призначенням якого є:

- забезпечення результативності відповідних інструментів податкової політики;
- мінімізація необґрунтованих втрат бюджету у вигляді податкових видатків;
- створення умов для протидії девіантній поведінці суб'єктів інвестиційної діяльності.

В залежності від специфіки дії всі запобіжні механізми можуть бути об'єднані в такі основні групи.

Група 1 – механізми, пов'язані з цілепокладанням (табл. 1).

Введення практично будь-якої податкової преференції потребує фіксації конкретної цілі – розв'язання певного макро- або мезоекономічного завдання, для вирішення якого вводиться відповідний інструмент податкової політики. По суті таке цілепокладання підпорядковує застосування податкової преференції загальним цілям державної економічної політики, тобто забезпечує певне узгодження інтересів платника податків з інтересами держави.

Цей механізм застосовується до будь-якого інструменту, що має стимулюючий характер, натомість для інструментів підтримуючого або компенсаційного характеру формулювання цілей їх введення може бути відсутнім або обмежуватися в загальному випадку наданням фінансової підтримки певній групі або категорії платників.

Рівень фокусування цілей суттєво впливає на ефективність податкової політики - чим більш вузьким є спрямування пільги – тим менше втрати бюджету для досягнення заявленого результату. Так, у Франції з 2021 р. по 31 грудня 2025 р. [5] застосовується податковий кредит на придбання та встановлення систем зарядки електромобілів, який надається за наявності таких умов: відповідність одержувачів податкового кредиту критеріям реципієнтів податкової пільги; відповідність характеристик приміщень, в яких розміщуються зарядні станції, встановленим вимогам; відповідність вимогам витрат на обладнання зарядних станцій; обмеження розміру кредиту. Всі ці обмеження звужують сферу застосування пільги та підвищують її результативність.

В рамках першої підгрупи під кутом зору інвестиційної політики подальша класифікація можлива за способом ідентифікації цільових інвестицій: т. зв. «галузевий» підхід, коли критерієм надання пільги є певний вид економічної діяльності, та «проектний» підхід, при якому можливість застосування податкових пільг жорстко ув'язана не з видом економічної діяльності, а з певними конкретними інвестиційними проектами.

Галузевий підхід в ЕС не є поширеним, він застосовувався в окремих випадках в рамках програм «State Aid». Проте після реформування принципів надання державної допомоги в 2025 році замість галузевого використовується секторальний підхід, який зв'язує дозволу державну підтримку виключно з реалізацією «Green deal».

Таблиця 1

**Класифікація та особливості застосування запобіжних механізмів,
що зв'язані з формулюванням цілей податкового стимулювання інвестицій**

Класифікаційна ознака	Підгрупи механізмів	Вторинна ознака	Деталізація в підгрупах	Податок	Інструмент податкового регулювання, до якого застосовується механізм	Особливості використання
за цілепокладанням	встановлення цілей, безпосередньо зв'язаних з інвестиціями	за способом визначення цільових інвестицій	за напрямками інвестицій/реінвестицій	будь-які податки	будь-які інструменти в межах регламентованих видів діяльності	Найбільш поширеним в практиці країн ЄС є стимулювання інвестицій в інноваційні технології та «зелених» інвестицій, інвестування в реконструкцію та енергоефективність житлових будівель та приміщень
			проектний підхід		інструменти податкового регулювання, що реалізуються в рамках певного проекту	Широко використовується для податкового стимулювання окремих напрямів зеленого переходу, високотехнологічних виробництв
	встановлення цілей загального характеру, реалізація яких здійснює непрямої вплив на інвестиційну діяльність	за сферою реалізації інструментів	стимулювання розвитку територій		інструментарій спеціальних економічних зон різних типів (включаючи податкові канікули та тимчасове зменшення податкових ставок)	спрямоване на створення умов для подолання депресивності та прискореного розвитку окремих територій та регіонів, стимулювання інвестицій за рахунок зменшення податкового навантаження суб'єктів цих територій
			стимулювання галузевого або секторального розвитку		спеціальні податкові режими, зменшені ставки податків, податкові знижки та кредити	Найбільш поширене використання – в рамках програм стимулювання окремих видів діяльності, а також розвитку малого та середнього бізнесу

Проектний підхід, при якому пільга надається в межах відповідного інвестиційного проекту, є більш сфокусованим на конкретних цілях та є поширеним в країнах ЄС. Так, наприклад у Франції застосовується спеціальна схема стимулювання інвестицій за допомогою податкового кредиту для корпоративних інвестиційних проектів з виробництва сонячних панелей, батарей, вітрових турбін та теплонасосів, яка стосується тільки інвестиційних проектів зазначеної спрямованості.

Запобіжні механізми такого роду дозволяють звузити кінцеві цілі податкового стимулювання та є найбільш перспективними для України в умовах обмеженості фінансових ресурсів. Як свідчить практика країн ЄС, при застосуванні проектного підходу поширеним є паралельне використання інших типів запобіжних інструментів (обмеження за обсягами податкових видатків або термінами реалізації проекту тощо).

Слід зазначити, що податкове стимулювання інвестицій не обов'язково може бути зв'язано з чітко сформульованими конкретними напрямками інвестування або проектами. Деякі цілі введення податкових пільг можуть бути спрямовані на вирішення інших завдань макро- або мезоекономічного рівня, а позитивний вплив на інвестиційні процеси виступає опосередкованим або побічним ефектом реалізації таких пільг. Зазвичай інструменти такого типу мають або територіальну або секторальну спрямованість.

Запобіжні механізми преференцій першого типу, по-перше, мають враховувати регіональні напрями соціально-економічного розвитку та інвестиційні пріоритети, а по-друге, - передбачати цільове інвестиційне спрямування коштів, вивільнених внаслідок отримання пільг загального характеру (наприклад, тимчасового зменшення податкових ставок або податкових канікул).

В другому випадку такі механізми мають запобігати розмиванню меж цільових секторів економіки (наприклад МСП або ІТ бізнес). Так, зокрема, до цього типу групи преференцій можуть бути віднесені використовувані в світовій практиці різноманітні варіанти прискореної амортизації (наслідком якої виступає прискорення процесу накопичення власних інвестиційних ресурсів суб'єктів господарювання) або, наприклад, повна (миттєва) амортизація яка застосовується в Австралії [4, 6] як засіб фіскальної підтримки та стимулювання розвитку малого та середнього бізнесу. При цьому важливу роль відіграють механізми, які обмежують сферу застосування миттєвого списання вартості окремих груп або об'єктів основних засобів.

Для України з урахуванням сучасних викликів першочерговим уявляється формулювання вузько сфокусованих цілей виключно на пріоритетних напрямках соціально-економічного розвитку. При цьому найбільш перспективним вбачається заміщення галузевого підходу проектним в комбінації з іншими запобіжними механізмами.

Друга група застосовуваних в європейській та світовій практиці запобіжних механізмів містить кількісні обмеження пільг (табл. 2).

Таблиця 2

Запобіжні механізми, що базуються на використанні кількісних обмежень масштабів інвестування

Класифікацій- на ознака	Вторинна ознака	Підгрупи	Податок	Інструмент податко- вого регулювання	Особливості використання
обмеження масштабів застосування податкової пільги	наявність «порогів» застосування інструментів податкової політики	встановлення максимального (верхнього) порогу	корпоративні та індивідуальні прибуткові, майнові та екологічні податки	пільгові ставки прибуткових податків, податкові знижки, податкові кредити, амортизаційні інструменти	Механізм використовується для обмеження обсягів податкових видатків за рахунок стимулювання невеликих інвестиційних проектів
		встановлення мінимального (нижнього) порогу			Механізм спрямований на стимулювання крупних інвестиційних проектів, протидіє розпорошенню податкових витрат держави
		одночасне встановлення обох порогів			Використовується порівняно нечасто. Дозволяє виключити зі сфери податкового стимулювання як занадто обтяжливі для бюджету великі обсяги стимулювання, так і незначні інвестиційні проекти, що не забезпечують великої віддачі
		абсолютний розмір інвестицій	корпоративні прибуткові податки	податкові знижки, податкові кредити	Для пільги зв'язується з масштабом інвестицій, обмежується вартість інвестиційного проекту
	база вимірювання порогів	сума податкових видатків		будь-які інструменти в сфері прямих податків	Обмеженням виступає показник витрат бюджету внаслідок використання пільг
		рівень приросту цільового показника		пріоритетні податкові кредити та податкові знижки	Застосовується для стимулювання зростання інтенсивності інвестиційних процесів
		сума прибутку (доходу) від здійснення інвестицій	корпоративні прибуткові та майнові податки	звільнення, пільгові ставки податкові знижки, податкові кредити	Механізм дозволяє обмежити прибутковість реалізації інвестиційних проектів для непрямого впливу на ціни та для стимулювання соціальної складової
		вартість активів	корпоративні прибуткові податки	амортизаційні інструменти	Зазвичай обмежується гранична вартість окремих об'єктів необоротних матеріальних або нематеріальних активів

Серед застосовуваних в країнах ЄС запобіжних механізмів цієї групи найбільш поширеними є такі, що базовані на встановленні верхнього (максимального) порогу, тобто максимальних масштабів застосування податкової пільги. Вони, як і інші механізми цієї групи, дозволяють обмежити втрати бюджетних надходжень внаслідок застосування податкових преференцій. Основна мета їх застосування – підтримка і стимулювання малого бізнесу, стартапів та реалізації інвестиційних проектів відносно невеликої вартості. Такі механізми також застосовуються для стимулювання реінвестицій.

Так, в Італії з метою заохочення приватного бізнесу до розширення участі робітників в капіталі та прибутках компанії в 2025 році застосовується дві пільги з індивідуального прибуткового податку [3], спрямовані на заохочення приватного бізнесу до розширення участі робітників в капіталі та прибутках компанії. Перша з них (звільнення від оподаткування на 50%) передбачає застосування обмеження максимальної суми дивідендів, отриманих робітниками від акцій, виданих замість бонусів за продуктивність, сумою 1,5 тис. євро на кожного робітника (в річному розрахунку). Застосування такого порогу має не тільки фіскальний сенс, але й певною мірою сприяє вирівнюванню участі працівників в реінвестуванні. Друга пільга поширюється на процес розподілу прибутку між працівниками: доходи у вигляді вартості отриманих акцій оподатковуються спеціальним 5-відсотковим податком, та одночасно має два кількісних обмеження.

По-перше, ця пільга поширюється на суми, що не перевищують 5,0 тис. євро на особу за рік, а таке обмеження несе таке ж навантаження, що й відповідний механізм в конструкції пільги на дивіденди. По-друге, в даному випадку регламентований також мінімальний рівень прибутку, що розподіляється: він не може бути меншим за 10% від загального прибутку. Ця умова спрямована на стимулювання збільшення масштабів реінвестування.

Обмеження мінімальної граничної вартості індикатора масштабу інвестицій (абсолютної вартості інвестицій, податкових видатків й т. ін.) - встановлення нижнього порогу – виводить з пільгового режиму невеликі за масштабами інвестиційні проекти з метою запобігання розпорошенню державних коштів у вигляді податкових видатків та використовується для концентрації інструментів податкового стимулювання виключно на крупних інвестиційних проектах за визначеними пріоритетними напрямками. Цілком очевидним є основний недолік такого механізму, який полягає в обмеженості використання відповідного інструменту суб'єктами малого та середнього підприємництва та іншими платниками при відносно невеликих обсягах інвестицій.

Обмеження максимального обсягу індикатора масштабу інвестицій (верхнього порогу) обмежує сферу дії податкової пільги тільки, навпроти, спрямовано на стимулювання інвестиційного розвитку суб'єктів малого та середнього бізнесу, що достатньо широко використовується в програмах державної підтримки МСП.

Одночасне застосування двох обмежень по суті означає визначення найбільш доцільного діапазону масштабу інвестицій. Сфера використання такого виду запобіжного механізму – достатньо вузька. Він дозволяє уникнути як розпорошення бюджетних коштів при реалізації невеликих інвестпроектів, так і зловживань шляхом

штучного завищення вартості крупних проєктів. При цьому його застосування має сенс у випадку заздалегідь відомого діапазону вартості інвестицій при реалізації «стандартних» проєктів, наприклад, встановлення сучасних енергозберігаючих систем побутового опалення тощо.

Запобіжні механізми цієї групи відрізняються також за способом встановлення бази, яка може бути виміряна за допомогою:

1) граничного обсягу інвестицій в абсолютному вимірі. Такий підхід є найбільш простим і поширеним, проте він має витратний характер, не враховує результативність та ефективність податкової пільги. Додатковим недоліком такого підходу є неврахування впливу інфляційних процесів, що призводять до збільшення вартості реалізації проєкту і може спричинити втрату права платника на застосування податкової пільги. Такий підхід використовується, наприклад в ії для інвестиційного податкового кредиту в розмірі 10% (15% у разі певних екологічно чистих активів) від витрат на придбання або виробництво основного засобу, який підлягає амортизації (не більше 1 000 000 EUR витрат на придбання або виробництво на рік без урахування вартості компонентів будівлі, включаючи системи опалення), за умови, що звичайний термін корисного використання активу становить не менше 4 років [8].

2) граничного рівня податкових видатків у зв'язку із застосування податкової пільги. Запобіжні механізми із такого роду обмеженнями дозволяють зв'язати інвестиційну політику із фіскальною (у частині бюджетної складової) і встановлюються для обмеження гранично-допустимих втрат бюджетних надходжень, на які згодна держава. Проте, в цьому випадку обов'язковою умовою є усталене застосування концепції податкових витрат, а останнє поки що не є характерним для української фіскальної політики. Такий тип запобіжного механізму зазвичай широко використовується в США.

3) граничного рівня відносного показника (наприклад, прибутку), який відображає масштаби застосування пільги в розрахунку на одного платника. Прикладом такого механізму може бути згаданий вище італійський інструментарій стимулювання реінвестицій [3], обмеженнями якого є, по перше, сума дивідендів від розподілених акцій на одного працівника, а по-друге, гранична частка розподіленого прибутку в загальній сумі отриманого прибутку. Такого роду обмеження дозволяють врахувати якісні і структурні параметри процесу, що є об'єктом стимулювання. Використання відносних показників визначення базового індикатору дозволяє уникнути вад використання абсолютних показників.

4) граничного темпу зростання обраного індикатора (нижній поріг). Такий спосіб застосовується в конструкціях прирісного податкового кредиту або прирісної податкової знижки, які спрямовані на стимулювання підвищення інтенсивності інвестиційної діяльності. В цьому випадку право на пільгу виникає тільки в тому випадку, коли забезпечується зростання темпів інвестицій порівняно із середнім рівнем попереднього періоду (2-5 років).

5) граничного обсягу вартості необоротних (а в деяких випадках – нематеріальних) активів. Використання такого запобіжного механізму зазвичай передбачається при застосуванні спеціальних пільгових режимів амортизації в корпоративному прибутковому

оподаткуванні, в конструкції пільг з майнового або транспортного оподаткування, а також, в дуже обмежених випадках, в непрямих податках (мито та ПДВ). Так, в Австралії при використанні аналогу миттєвої амортизації – «миттєвого списання активів» (instant asset write-off)¹ [4], для підтримки, в першу чергу, малого бізнесу застосовується два обмеження: по перше, річний оборот платника податків та будь-яких пов'язаних з ним підприємств – до USD 10 млн, а по-друге, – миттєве списання обмежене порогом, розмір якого поступово збільшувався з USD 20 тис в період з 2016 по 2019 рр. до USD 150 тис – після 2020 р. У випадку перевищення порогу списання, різниця включається в «пул малого бізнесу» та списується в наступних податкових періодах. При цьому пільга не поширюється на легкові автомобілі (в частині, їх використання на цілі, не зв'язані з підприємництвом) та на деякі інші активи, перелік яких прямо встановлений законодавством. Негайна амортизація, що застосовується дрібними платниками та новоствореними суб'єктами підприємництва в Польщі для більшості груп основних засобів (крім будівель, споруд та легковиків) [7]. Верхній поріг застосування цієї пільги дорівнює 241 тис. польських злотих (50 тис євро).

Виходячи з українських реалій сьогодення в період активних воєнних дій з високими інвестиційними ризиками не слід очікувати масової реалізації масштабних інвестиційних проєктів, а першочерговим завданням є підтримка та створення умов для розвитку малого бізнесу. В цих умовах доцільним уявляється встановлення в якості запобіжного механізму верхнього порогу вартості інвестиційного проєкту.

Третя група запобіжних механізмів зв'язана з обмеженням періоду отримання та використання податкової пільги (табл. 3).

Стандартною є ситуація, коли пільга застосовується починаючи з моменту появи об'єкта оподаткування (наприклад, імпортування устаткування або інших об'єктів основних засобів від реалізації інвестиційного проєкту – для ПДВ та мита, або отримання першого оподатковуваного доходу/прибутку від реалізації інвестиційного проєкту – для корпоративних прибуткових податків). Проте такий підхід легалізує отримання пільги без будь якого зв'язку з результатами та ефектом від реалізації інвестиційного проєкту.

Більш цікавим, з точки зору ефективності застосовуваних податкових пільг та обмеженості бюджетних ресурсів, є відтермінування права на використання пільги до моменту підтвердження досягнення цілей її надання. Це відтермінування може здійснюватися у вигляді відстрочення (коли сума зменшення податків не одразу ж залишається у платника, а зараховується на спеціальні рахунки, з яких вона перераховується платнику тільки у випадку виконання індикативних показників). Так, наприклад, доступ до інвестиційних пільг у вигляді звільнення від ПДВ та мита платник може отримувати не в момент ввезення на митну територію країни, а тільки після підтвердження використання імпортованих інвестиційних активів, а в деяких випадках на основі результатів контролю цін кінцевого виробництва. Іншим варіантом такого відтермінування може бути механізм розстрочення отримання пільгових коштів, коли вони поступають платнику частинами в процесі реалізації інвестицій.

¹ Instant asset write-off for eligible businesses. Australian Taxation Office. URL: <https://www.ato.gov.au/businesses-and-organisations/income-deductions-and-concessions/depreciation-and-capital-expenses-and-allowances/simpler-depreciation-for-small-business/instant-asset-write-off>

Таблиця 3

Класифікація та особливості застосування запобіжних механізмів, що враховують період надання та використання пільги

Класифікаційна ознака	Вторинна ознака	Підгрупи	Податок	Інструмент податкового регулювання, до якого застосовується механізм	Особливості використання
за періодом надання та використання пільги	пільга надається одночасно зі здійсненням інвестицій		будь-які податки	будь-які податкові інструменти стимулювання інвестицій	Достатньо поширений і простий спосіб надання податкової пільги, проте він не зв'язаний з кінцевим результатом її надання
	пільга надається в наступні після здійснення інвестицій періоди при підтвердженні виконання певних індикаторів проекту	відстрочення	корпоративні та індивідуальні прибуткові податки, податки на споживання	звільнення за податками на споживання	Застосування механізмів відстрочення або розстрочення податкових пільг дозволяє найбільш повно ув'язати право на отримання пільги з результативністю її надання, що сприяє забезпеченню ефективності використання бюджетних коштів, проте є менш прийнятною для інвесторів
		розстрочення		звільнення, податкові кредити та знижки за прибутковими податками	
	обмеження терміну використання платником не використаного права на податкову пільгу	обмеження в процесі реалізації проекту обмеження встановлюється з моменту закінчення проекту	корпоративні та індивідуальні прибуткові податки	податкові кредити та знижки за прибутковими податками	Обмеження стосуються права платника переносити недовикористані кошти на наступні податкові періоди в межах періоду реалізації інвестпроекту Регламентовано термін використання недовикористаних коштів після закінчення реалізації проекту

Додатковою умовою застосування такого механізму є розвинена система моніторингу результативності надання податкових пільг, яка виступає складовою концепції податкових витрат.

Окрема підгрупа механізмів зв'язана з механізмом перенесення права на використання інвестиційної податкової пільги на інші податкові періоди. Це обмеження є вкрай важливим для прибуткових податків (як корпоративних, так і індивідуальних), оскільки існує певний лаг між здійсненням інвестицій та отриманням прибутку від інвестування. Наявність таких обмежень в процесі реалізації інвестиційного проекту має стабілізуючий характер, з точки зору бюджетної політики, але, з іншого боку, є обмеженням реалізації права платника на отримання пільги. Регламентація права платника на перенесення невикористаних сум пільги на наступні податкові періоди базується виключно на фіскальних міркуваннях (за аналогією із загальним механізмом перенесення від'ємних значень), але обмежує права платника податків та суперечить загальним принципам надання податкових пільг.

В якості прикладу інвестиційної податкової пільги із застосуванням запобіжних механізмів такого типу можна навести введений в Німеччині на період з 2024 по 2027 рр. механізм призупинення дії обмежень на перенесення збитків (тобто на 60% понад 1 млн євро) від інвестиційних проєктів в нові амортизовані рухомі основні засоби та в існуючі рухомі основні засоби та продовження періоду відшкодування збитків з 2 до 3 років, якщо ці інвестиції включені в концепцію енергозбереження або систему енергетичного менеджменту компанії [9].

Четверта класифікаційна ознака запобіжних механізмів зв'язана з організацією контролю за реалізацією інвестиційних проєктів (табл. 4).

На етапі надання конкретному платнику права на податкову пільгу в якості запобіжного механізму може передбачатися обов'язкове проведення попередньої експертизи інвестиційного проєкту, яка передбачає:

- по-перше, оцінку відповідності проєкту встановленим вимогам (за напрямками, вартістю інвестицій тощо). Така експертиза має технічний характер і може виконуватися фахівцями контролюючих органів;

- по-друге, техніко-економічну експертизу, яка передбачає оцінку вірогідності передбачених інвестиційним проєктом результатів і ефективності надання відповідної інвестиційної податкової пільги. В цьому випадку обов'язковим є залучення також профільних фахівців відповідної сфери діяльності.

Другий аспект є більш перспективним, але потребує певної інституційної підтримки – розробки та затвердження методичного забезпечення оцінки ефективності інвестиційних пільг різного типу, а це є прерогативою Міністерства фінансів України. Практика використання запобіжних механізмів цього типу в світовій практиці податкового стимулювання інвестицій свідчить, що в більшості випадків вони поєднуються із встановленням загальної суми податкових видатків, в рамках якої може бути надано право на відповідну податкову пільгу.

Таблиця 4

**Класифікація та особливості застосування запобіжних механізмів
за ознакою наявності контролю за реалізацією інвестиційних проєктів**

Класифікаційна ознака	Групи механізмів	Вторинна ознака	Підгрупи	Податок	Інструмент податкового регулювання	Особливості використання
За способом контролю та оцінки результативності інвестиційних проєктів	Наявність попереднього контролю відповідності інвестиційного проєкту встановленим вимогам	x	x	Корпоративні та індивідуальні прибуткові податки	Податкові кредити та податкові знижки	Цей запобіжний механізм обмежує коло реципієнтів податкових видатків, відсікає сумнівні проєкти та дозволяє підвищити об'єктивність планування податкових витрат, проте потребує організації серйозної попередньої експертизи
	Наявність підумкового контролю реалізації інвестиційного проєкту	Об'єкт контролю	Контроль кінцевих показників реалізації інвестиційного проєкту	Корпоративні та індивідуальні прибуткові податки	Податкові кредити та податкові знижки	Цей механізм є, по суті, елементом моніторингу ефективності інвестиційних податкових пільг та дозволяє підтвердити правомірність надання податкових преференцій
			Контроль внутрішніх цін на імпортовані в пільговому режимі інвестиційні активи	Податки на споживання	Звільнення від оподаткування або застосування зменшеної ставки податку	Введення такого запобіжного механізму, попри певну дискусійність, сприятиме забезпеченню результативності податкових пільг і підтверджується практикою країн ЄС 2020- 2025 років

Одним з можливих заходів, спрямованим на забезпечення результативності інвестиційних податкових пільг, є проведення підсумкового контролю після повної реалізації інвестиційного проекту. Це є необхідним елементом для коригування інвестиційної податкової політики держави, але існують випадки, коли підсумкова експертиза розглядається як превентивний механізм, який дозволяє зменшити ризики девіантної поведінки платників і неефективного використання податкових видатків. В останньому випадку підсумкова експертиза проекту поєднується з механізмів відстрочення або розстрочення права на отримання податкової пільги, що є дуже привабливим з фінансових позицій, але є найменш прийнятним варіантом для платників податків. При цьому така пільга перетворюється з інструменту стимулювання на інструмент податкового заохочення, а доступ до користування додатковими коштами платник отримує не в момент здійснення інвестиційних витрат, а тільки після закінчення інвестиційного проекту.

Таким чином аналіз дизайну використовуваних в країнах ЄС інвестиційних податкових пільг свідчить про практику застосування різноманітних запобіжних механізмів, які можуть бути класифіковані на чотири групи відповідно до запропонованих класифікаційних ознак. Запорукою забезпечення дієвості податкового стимулювання інвестицій є інституційне забезпечення реалізації таких механізмів шляхом внесення відповідних змін в НСДУ та їх законодавча регламентація.

Виходячи з кращих європейських практик стимулювання інвестицій в якості таких запобіжних механізмів можуть бути рекомендовані:

- обов’язковість встановлення для кожної стимулюючої податкової пільги цільового її призначення в контексті інвестиційних пріоритетів повоєнного періоду;
- обов’язкове встановлення періоду застосування пільги без автоматичної її пролонгації;

- визначення гранично-допустимих розмірів податкових видатків при законодавчому встановленні кожної пільги, що дозволить контролювати рівень витрат, але вимагає повної імплементації концепції податкових витрат;

- введення попередньої експертизи інвестиційних проектів, яка визначає право на застосування пільги;

- для найбільш ризикових проектів відтермінування отримання преференції до отримання підтвердженого результату використання пільги.

По мірі імплементації концепції податкових витрат перспективним уявляється перехід в таких запобіжних механізмах від вартісного виміру масштабу інвестицій до регламентації граничного розміру податкових видатків.

Що стосується перспектив використання миттєвої (повної) амортизації в Україні, яка кваліфікована в НСДУ як основний інвестиційний стимул, доцільним, особливо на етапі активних воєнних дій, уявляється введення обмежень щодо:

- сфокусованого цільового спрямування інвестиційних проектів (наприклад на реалізацію проектів в переробній промисловості та/або в сфері зеленої економіки);

- складу основних засобів, що підпадають під дію пільги – тільки окремі складові активної частини основних засобів з регламентацією конкретного їх переліка;

- граничної вартості об’єкту основних засобів з поступовим переходом до встановлення верхнього порогу податкових витрат для відповідного платника.

Список використаних джерел:

1. Звіт про стан виконання Національної стратегії доходів до 2030 року у 2024 році. Міністерство фінансів України. 2025. – Режим доступу: [https://mof.gov.ua/storage/files/Звіт%202024%20Національна%20стратегія%20доходів%20\(1\).pdf](https://mof.gov.ua/storage/files/Звіт%202024%20Національна%20стратегія%20доходів%20(1).pdf).
2. Національна стратегія доходів до 2030 року. Міністерство фінансів України. 2023. – Режим доступу: https://mof.gov.ua/storage/files/National%20Revenue%20Strategy_2030_.pdf.
3. Gallo Giulia. Italy Introduces Tax Incentives for Employees' Participation in Enterprises. IBFD – Tax research platform. 2025. URL: https://research.ibfd.org/#/doc?url=/data/tns/docs/html/tns_2025-06-10_it_1.html.
4. Instant asset write-off for eligible businesses. Australian Taxation Office. 2024. URL: <https://www.ato.gov.au/businesses-and-organisations/income-deductions-and-concessions/depreciation-and-capital-expenses-and-allowances/simpler-depreciation-for-small-business/instant-asset-write-off>.
5. IR - Crédit d'impôt pour l'acquisition et la pose d'un système de charge pour véhicule électrique (CIBRE). URL: <https://bofip.impots.gouv.fr/bofip/12922-PGP.html/identifiant=BOI-IR-RICI-285-20230627>.
6. LCR 2021/3 - Temporary full expensing. Australian Taxation Office. URL: <https://www.ato.gov.au/law/view/document?DocID=COG%2FLCR20213%2FNAT%2FATO%2F00001&document=document#H71>
<https://www.ato.gov.au/law/view/document?DocID=COG%2FLCR20213%2FNAT%2FATO%2F00001&document=document#H71>.
7. Olejnicka M. Poland Adjusts Thresholds for Small Taxpayers. IBFD – Tax research platform. 2024. URL: https://research.ibfd.org/#/doc?url=/data/tns/docs/html/tns_2024-01-19_pl_1.html.
8. Perdelwitz Andreas. Austria Extends Scope of Investment Allowance to Include Climate-Friendly Heating Systems. IBFD – Tax research platform. 2023. URL: https://research.ibfd.org/#/doc?url=/data/tns/docs/html/tns_2023-03-31_at_1.html.
9. Perdelwitz A. Ministry of Finance Circulates Draft Bill on Corporate Tax Reform. IBFD – Tax research platform. 2023. URL: https://research.ibfd.org/#/doc?url=/data/tns/docs/html/tns_2023-07-17_de_2.html.
10. Questions and answers on the 2025 European Semester Spring Package URL: https://ec.europa.eu/commission/presscorner/detail/en/qanda_25_1389.
11. R&D tax incentives continue to outpace other forms of government support for R&D in most countries. Statistical release 22 April 2025. URL: <https://www.oecd.org/en/data/insights/statistical-releases/2025/04/rd-tax-incentives-continue-to-outpace-other-forms-of-government-support-for-rd-in-most-countries.html>.

References:

1. Ministry of Finance of Ukraine. (2025). *Report on the implementation status of the National Revenue Strategy until 2030 in 2024*. [https://mof.gov.ua/storage/files/Звіт%202024%20Національна%20стратегія%20доходів%20\(1\).pdf](https://mof.gov.ua/storage/files/Звіт%202024%20Національна%20стратегія%20доходів%20(1).pdf)

2. Ministry of Finance of Ukraine. (2023). *National Revenue Strategy until 2030*. https://mof.gov.ua/storage/files/National%20Revenue%20Strategy_2030_.pdf
3. Gallo, G. (2025). *Italy introduces tax incentives for employees' participation in enterprises*. IBFD – Tax research platform. https://research.ibfd.org/#/doc?url=/data/tns/docs/html/tns_2025-06-10_it_1.html
4. Australian Taxation Office. (2024). *Instant asset write-off for eligible businesses*. <https://www.ato.gov.au/businesses-and-organisations/income-deductions-and-concessions/depreciation-and-capital-expenses-and-allowances/simpler-depreciation-for-small-business/instant-asset-write-off>
5. French Ministry of Economy and Finance. (2023). *Income tax credit for the acquisition and installation of an electric vehicle charging system (CIBRE)*. <https://bofip.impots.gouv.fr/bofip/12922-PGP.html/identifiant=BOI-IR-RICI-285-20230627>
6. Australian Taxation Office. (2021). *Temporary full expensing (LCR 2021/3)*. <https://www.ato.gov.au/law/view/document?DocID=COG%2FLCR20213%2FNAT%2FATO%2F00001&document=document#H71>
7. Olejnicka, M. (2024). *Poland adjusts thresholds for small taxpayers*. IBFD – Tax research platform. https://research.ibfd.org/#/doc?url=/data/tns/docs/html/tns_2024-01-19_pl_1.html
8. Perdelwitz, A. (2023a). *Austria extends scope of investment allowance to include climate-friendly heating systems*. IBFD – Tax research platform. https://research.ibfd.org/#/doc?url=/data/tns/docs/html/tns_2023-03-31_at_1.html
9. Perdelwitz, A. (2023b). *Ministry of Finance circulates draft bill on corporate tax reform*. IBFD – Tax research platform. https://research.ibfd.org/#/doc?url=/data/tns/docs/html/tns_2023-07-17_de_2.html
10. European Commission. (2025). *Questions and answers on the 2025 European Semester Spring Package*. https://ec.europa.eu/commission/presscorner/detail/en/qanda_25_1389
11. Organisation for Economic Co-operation and Development. (2025, April 22). *R&D tax incentives continue to outpace other forms of government support for R&D in most countries*. <https://www.oecd.org/en/data/insights/statistical-releases/2025/04/rd-tax-incentives-continue-to-outpace-other-forms-of-government-support-for-rd-in-most-countries.html>